

FORENZIKA STEČAJA

Prof. dr Zoran Todorović¹

REZIME

Ciklične ekonomske krize koje su posebno snažan uticaj imale krajem 20. i početkom 21. vijeka, kao neminovnu posljedicu su imale velikih broj bankrotstava i stečaj. Međutim, stečaj kao ekonomsko-pravna kategorija ne mora biti samo posledica tržišnih uticaja i okolnosti već u sebi mogu imati i elemente kriminalnih radnji. U današnje vrijeme tržišne privrede i u uslovima finansijske nestabilnosti upotreba kreativnog računovodstva dovela je mnoga preduzeća pred stečaj.

Stečaj se najčešće definiše kao zakonom utvrđen postupak koji se sprovodi nad imovinom stečajnog dužnika radi kolektivnog namirenja svih povjerilaca. Otvoriti stečaj znači pokrenuti stečajni postupak čiji krajnji ishod može biti zatvaranje preduzeća (likvidacija stečajnog dužnika) ili restrukturiranje, tj. nastavak rada preduzeća i nakon stečaja. Iako se zakoni koji uređuju materiju stečaja i stečajnih postupaka razlikuju širom svijeta u zavisnosti od usvojene stečajne politike svake države, ipak svi oni imaju dva osnovna cilja, odnosno - da se ako je moguće obezbijedi novi početak i tržišni život dužnika, odnosno mogućnost finansijskog oporavka kroz proces reorganizacije ili da se kroz bankrotstvo obezbijedi ravnomjerna raspodjela cjelokupne imovine dužnika prema povjeriocima. Navedeni ciljevi su zasnovani na pretpostavci da će dužnik u potpunosti objelodaniti svu imovinu ili obaveze kako bi konačna raspodjela imovine bila izvršena na zakonit i pravičan način. Međutim, ovakav slijed događaja nije često prisutan u praksi, jer savremeni slučajevi stečajnih malverzacija opravdano ukazuju na postojanje širokog spleta kriminalnih šema.

Analizirajući teorijska promišljanja autora koji su se detaljnije bavili ovom tematikom, principe evropskog stečajnog zakonodavstva, stavove Ujedinjenih Nacija i na kraju zakonodavni ambijent u Crnoj Gori, može se donijeti zaključak da se u širem smislu sve stečajne malverzacije mogu podijeliti u sledeća dva osnovna pojavna oblika:

- kriminalne radnje koje dovode privredni subjekat u stečaj
- kriminalne radnje u toku stečajnog postupka

Ključne riječi: Stečaj, forenzika, kreativno računovodstvo, krivično djelo, prognostički modeli

¹ Ovlašćeni revizor, Sudski vještak, Ovlašćeni procjenitelj, redovni profesor Univerziteta „Mediterran“

UVOD

Stečaj predstavlja najočigledniji primjer kriznih događaja jednog privrednog subjekta i nerijetko se poistovjećuje sa smrću tržišnog učesnika. Iz tog razloga o njemu se nerado raspravlja, ali je u periodima ekonomskih kriza i nestabilnosti u društvu on neizbježna svakodnevnica. Iz tog razloga, a u cilju zaštite interesa povjerilaca, sistem stečaja i bankrotstva zahtijeva uređen zakonodavni ambijent.

Vlasnici i odgovorna lica finansijski teško „bolesnih“ privrednih subjekata, često nastoje da složenim spletom finansijskih transakcija, obmanom povjerilaca, i sačinjavanjem krivotvorenih finansijskih dokumenata, protivzakonito prisvoje imovinu koja jeste ili bi trebala biti stečajna masa. Imajući u vidu činjenicu da se takve nezakonitosti nerijetko vrše i uz pomoć službenih lica koja su učesnici stečajnih postupaka, analiza oblika, tehnika i načina izvršenja stečajnih malverzacija predstavlja izazovan zadatak.

Metodologija koju koriste forenzički revizori direktno je usmjerena na otkrivanje kriminalnih radnji u finansijskim izvještajima. Od forenzičkih revizora se traži da posjeduju različita specijalizovana znanja, kao što su računovodstvo, ekonomija, bankarstvo, fiskalni propisi, devizno poslovanje, ali isto tako i znanja iz oblasti kriminalistike, i istražnih radnji. Cilj je da se obezbijede kvalitetne informacije i materijalni dokazi koji su neophodni za donošenje objektivnih zaključaka, i u konačnom, tužilačke radnje i sudske presude zasnovane na činjenicama

1. Pojam i elementi stečaja

Postoje mnogobrojne i različite definicije stečaja, ali je nesporno da je riječ o ekonomsko pravnoj normi koja je posljedica finansijskog propadanja privrednog subjekta. Posmatrano sa ekonomske tačke gledišta, stečaj se može odrediti kao stanje u kojem je privredni subjekat kao dužnik, usljed svoje nesolventnosti, obustavio plaćanja dospjelih potraživanja prema svojim povjeriocima koji imaju interesa za namirenjem svojih potraživanja. Posmatrano u pravnom smislu, stečaj predstavlja stanje koje je sud proglasio, u kome se nalaze s jedne strane dužnik koji je obustavio plaćanja ili mu je imovina nedovoljna da se iz nje namire potraživanja svih povjerilaca, a sa druge strane povjerioci čija su potraživanja ugrožena obustavom plaćanja ili prezaduženošću njihovog zajedničkog dužnika.

Bez obzira da li se institut stečaja posmatra kroz ekonomsku ili pravnu prizmu, nesporno je da je cilj stečaja ravnomjerno namirenje potraživanja povjerilaca u zavisnosti od ukupnog obima njihovog potraživanja i raspoložive stečajne mase, kao i zaštita ugovora odnosno privatne svojine povjerilaca. Pored toga, drugi cilj stečaja jeste i gašenje privrednog subjekta koji nije u

stanju da izvršava svoje obaveze. Ciljevi stečaja se u pravno uređenim sistemima ostvaruju kroz odgovarajuće sudske postupke putem kojih se sprječava eventualno rasipanje i otuđenje imovine stečajnog dužnika i vrši kolektivno namirenje svih povjerilaca iz imovine insolventnog dužnika. U teoriji i praksi stečaj se provodi poštovanjem određenih načela od kojih su najvažnija:

- načelo jednakosti koje podrazumijeva da su svi povjerioci jednaki prilikom namirenja iz stečajne mase
- načelo univerzalnosti – u stečajnu masu ulazi sva imovina dužnika,
- načelo unovčenja imovine – vrši je stečajni upravnik na javnoj prodaji,
- načelo ograničenja – podrazumijeva ograničenje dužnikovih aktivnosti u pogledu raspolaganja imovinom,
- načelo atrakcije – odnosi se na nadležnost suda koji se ovim principom proglašava nadležnim u pojedinim slučajevima kada obično nema nadležnosti, a slučaj je usko u vezi sa stečajem za koji je sud nadležan.

1.1 Namjerno izazvani i lažni stečaj

Namjerno izazvani stečaj predstavlja stečaj gdje uprava društva nastoji da odšteti povjerioce umanjivanjem imovine, a to znači umanjenje obaveza prema povjeriocima. Namjerno smanjenje imovine može se vršiti njenim prenošenjem na druga pravna ili fizička lica, a ostvaruje se:

- prodajom u bescjenje,
- zaključivanjem ugovora o prodaji s kupcima koji su platežno nesposobni,
- propuštanjem preduzimanja radnji radi naplate potraživanja,
- ako preduzeće s finansijskim poteškoćama nedostajuća sredstva ne ulaže na trajnoj obnovi u to preduzeće, već na kreditnoj osnovi (zajam kojim se nadomješta kapital)

Simptomi namjerno izazvanog stečaja su:

- nagli pad zaliha,
- nagli rast potraživanja,
- promjena vlasnika reduzeća,
- povećane isplate zarada,
- osnivanje nove kompanije neposredno prije ili nakon stečaja.

Lažni stečaj nastaje kada uprava preduzeća putem prividnog ili stvarnog smanjenja imovine i zaduženja preduzeća stvori utisak da su ispunjeni uslovi za otvaranje stečajnog postupka i time izbjegne plaćanje obaveza prema povjeriocima.

1.2 Kreativno računovodstvo

Uz finansijsko izvještavanje često se povezuju izrazi: „kreativno računovodstvo“, „manipulativno računovodstvo“, „kozmetičko izvještavanje“, „friziranje finansijskih podataka“ i drugi slični izrazi. Kreativno računovodstvo u početnoj teorijskoj zamisli trebalo je da omogući realni prikaz stvarnog finansijskog stanja i rezultata preduzetnika prema tekućim vrijednostima imovine, obavezi i kapitala pored njihove istorijske vrijednosti. Zbog toga je u primjenu računovodstvenih postupaka uvedena fleksibilnost utemeljena na primjeni instituta:

- fer vrijednosti i
- različitih modela procjene.

Poznati svjetski autor Griffith u uvodu svoje knjige „Kreativno računovodstvo“ ističe: „Svako preduzeće frizira svoju dobit. Svaki set izvještaja u zemlji zasniva se na poslovnim knjigama koje su ili lagano prokuvane ili potpuno pečene“. Kreativno računovodstvo“ uključuje uobličavanje finansijskih izvještaja korišćenjem prava izbora i drugih postupaka dopuštenih računovodstvenom regulativom“. Kreativno računovodstvo kao računovodstvena disciplina osmišljeno je s namjerom pružanja korisnicima finansijskih izvještaja što je moguće realnijeg prikaza finansijskog stanja i rezultata poslovanja društva. Agresivna i nedosljedna primjena tehnika kreativnog računovodstva, umjesto da rezultira tačnim, sve više rezultira lažnim finansijskim izvještajima. Fleksibilna primjena računovodstvenih politika rezultirala je situacijom da je „kreativno računovodstvo“ u praksi postalo sinonim za „manipulativno računovodstvo“.

2. Modeli predviđanja bankrota

Pri ocjeni sposobnosti preduzeća da nastavi sa poslovanjem, revizori se služe različitim tehnikama. Ranih sedamdesetih godina razvijeni su modeli kao što je Altmanov model koji su se zasnivali na analizi tradicionalnih finansijskih racia. Tokom vremena, sa razvojem informacionih tehnologija, razvijeni su modeli kao što je „data mining“, tehnike inteligentnog modelinga i neuronske mreže. Od finansijskih pokazatelja, najčešće se koriste opšti racio likvidnosti, racio zaduženosti, gubitak, negativan novčani tok iz poslovne aktivnosti ali i drugi.

Pojedina empirijska istraživanja sprovedena u regionu ukazala su recimo da revizorske kuće pri ocjeni navedene pretpostavke najčešće koriste jednostavnije tehnike analize finansijskih izvještaja u okviru kojih preovlađuju komparativna analiza (horizontalna i vertikalna analiza), te klasični pokazatelji zaduženosti, likvidnosti i aktivnosti. Međutim, ista ta istraživanja su ukazala

činjenicu da se zanemaruje korisnost upotrebe raznih modela za predviđanje bankrota, odnosno upotrebe zbirnih finansijskih pokazatelja kao alata u ocjeni načela stalnosti poslovanja i predviđanja bankrota. Zbog njihove korisnosti u ovom pogledu, potrebno je na njih dati odgovorajući osvrt.

Naime, zbirni finansijski pokazatelji, odnosno modeli za predviđanje bankrota predstavljaju ponderisani zbir više pojedinačnih pokazatelja kojima je moguće utvrditi finansijsku stabilnost poslovnih subjekta, odnosno ocijeniti njegovu sposobnost da nastave sa vremenski neograničenim poslovanjem. Ova grupa pokazatelja najpreciznije predviđa probleme godinu dana prije bankrota što ih čini najkorisnijim upravo revizorima, pošto su oni dužni procijeniti sposobnost privrednog subjekta da nastavi neprekidno poslovati u razdoblju od godinu dana od dana sastavljanja finansijskih izvještaja. Tačnost predviđana navedenih pokazatelja iznosi čak i do 95%.

Različiti autori su izračunavali različite zbirne finansijske izvještaje kao i njihove granične veličine na osnovu kojih je ocjenjivana finansijska stabilnost. Uobičajeno je da veća vrijednost pokazatelja upućuje i na veću finansijsku stabilnost, dok sa druge strane niža vrijednost pokazatelja za poslovni subjekt od odgovarajuće kritične vrijednosti, može revizora navesti na zaključak da je vremenska neograničenost poslovanja dovedena u pitanje.

Kao najpoznatije modele za predviđanje bankrota mogu se navesti:

- Altmanov Z –score
- Kralicekov DF pokazatelj
- Edmisterov Z-pokazatelj
- Ohlsonovi modeli
- Zavgrenin model i
- Theodossioujev P model

3. Kriminalne radnje u stečajnim postupcima

Sistem stečaja i bankrotstava je zasnovan na pretpostavkama da će dužnik u stečajnom postupku u potpunosti objelodaniti svu imovinu i obaveze kako bi raspodjela njegove preostale imovine prema povjeriocima bila u skladu sa načelima pravičnosti i zakonitosti. Nažalost, stvarnost stečajnih postupaka često zna da pokaže drugačije lice i to u vidu prikrivanja imovine i sačinjavanja lažnih izvještaja kroz veoma složene špekulativne šeme kojima se želi nezakonito prisvojiti stečajna masa i suštinski oštetiti povjerioci. Uprkos činjenici da su kriminalne radnje

vezi sa bankrotstvima postojale vjekovima, akademska literatura je po ovom pitanju veoma štura. U širem smislu sve stečajne malverzacije mogu podijeliti u sljedeća dva osnovna pojavna oblika, i to - kriminalne radnje koje dovode privredni subjekat u stečaj i kriminalne radnje u toku stečajnog postupka.

Posebno je važno iznijeti stav Ujedinjenih Nacija u kojem se kaže da “kriminalne radnje često za posljedicu mogu imati bankrotstvo i stečaj, ali i da one takođe mogu nastati i tokom samog stečajnog postupka, uz njihovo prikrivanje putem koršćenja kredibiliteta same institucije stečaja.”

3.1 Kriminalne radnje koje dovode privredni subjekat u stečaj

Komisija Ujedinjenih Nacija o međunarodnom trgovinskom pravu (Uncitral) u svom izvještaju pod nazivom “Prepoznavanje i sprječavanje trgovinskih prevara - Indikatori trgovinskih prevara” između ostalog je među brojnim, opisala i malverzaciju koja se vrši i prije nego što se nad privrednim subjektom otvori stečajni postupak. U navedenom izvještaju Ujedinjene Nacije ističu da izvršioci privrednih prevara nerijetko i “prije nego što se nad privrednim subjektom otvori stečajni postupak, u svojstvu odgovornih lica ili vlasnika, prenose imovinu sebi lično ili drugim insajderima, čime se sredstva tog privrednog subjekta “izvlače” iz bilansne strukture i na taj način se onemogućavaju povjerioci da u zakonski sprovedenom stečajnom postupku makar djelimično naplate svoja potraživanja. U pomenutom izvještaju takođe se ističe kao još jedan od modus operandi mogućnost da izvršioci, a prije nego što se otpočne stečajni postupak, prenesu imovinu budućeg stečajnog dužnika iz jedne jursidikcije u drugu, a u namjeri da se ta imovina prikrije ili da se iskoristi za ulaganje u nove poslove. Zbog takvog postupanja, povjerioci su opet lišeni mogućnosti djelimičnog ili potpune naplate potraživanja jer privredni subjekt nema dovoljno imovine kojom bi podmirio prethodno stvorene obaveze.

Gore navedeno potvrđuje opravdanost podjele svih stečajnih malverzacija na one koje se odvijaju prije formalnog otpočinjanja stečajnog postupka i one koje se tokom samog postupka i izvršavaju. U pogledu stečajnih malverzacija odnosno, kriminalnih radnji kojima izvršioci dovode privredni subjekat u stečaj tj. Bankrotstvo, potrebno je naglasiti da savremena privredna i kriminološka praksa ukazuje na dvije osnovne tehnike ovog pojavnog oblika i to:

- tehnika planiranog sloma
- tehnika smrtnog krvarenja

Tehnika planiranog sloma - Tehnika planiranog sloma u osnovi podrazumijeva nezakonite radnje odgovornih lica u novoosnovanim ili preuzetim privrednim subjektima koji u namjeri da sebi lično ili drugima pribave protivpravnu imovinsku korist, dovode u zabludu odgovorna lica u drugim privrednim subjektima da će robu koju su preuzeli od njih platiti u ugovorenom roku,

iako su bili svjesni činjenice da to neće biti moguće jer su prihode ostvarene od prodaje preuzete robe, najčešće „na crno“ tržište ispod tržišnih cijena zadržavali za sebe. Na opisani način, izvršioći svjesno dovode svoja privredna društva u stanja nelikvidnosti i prijetjećeg ili stvarnog bankrota.

Tehnika „smrtnog krvarenja“ - Za razliku od planiranog sloma, tehnika „smrtnog krvarenja“ se ne zasniva na dovođenju u zabludu dobavljača da će im obaveze po osnovu preuzete robe biti izmirene u ugovorenom roku plaćanja, već se privredni subjekt dovodi do stečaja i bankrotstva kroz složene robno-novčane i finansijske transakcije kojima se u dužem vremenskom periodu, najčešće od strane vlasnika ili odgovornih lica, namjerno umanjuje imovina u vlasništvu privrednog društva i prenosi na osnivače ili treća lica, a sve u namjeri njenog protivzakonitog prisvajanja i istovremeno oštećenja povjerilaca kroz umanjenje buduće stečajne mase. Iz privrednog subjekta se namjerno izvlače životni sokovi, ono „krvari“ i na kraju i „umire“. Izvršenje ove tehnike kriminalne radnje obično je prethodno dobro isplanirano uz korišćenje obilja dokumentacije i brojnih transakcija kojima je osnovni cilj prikrivanje stvarne protivzakonite namjere.

3.2 *Kriminalne radnje u toku stečajnog postupka*

Komisija Ujedinjenih Nacija o međunarodnom trgovinskom pravu (Uncitral) u svom izvještaju pod nazivom „Prepoznavanje i sprečavanje trgovinskih prevara-Indikatori trgovinskih prevara“ prepoznaje i mogućnost vršenja kriminalnih radnji i nakon formalno otvaranja stečajnog postupka nad stečajnim dužnikom. Naime, u navedenom izvještaju se ističe da „stečajni postupak može biti iskorišćen i kao paravan za vršenje stečajnih malverzacija. Kao primjer se može navesti šema u kojoj odgovorna lica stečajnog dužnika podnose fiktivna potraživanja navodeći sud ili stečajnog upravnika da raspodijeli manje imovine preostalim, stvarnim povjeriocima. Kao primjer se može navesti i šema po kojoj počinitelj podnosi lažna potraživanja prema stečajnom dužniku nakon čega ista ta potraživanja prodaje oštećenima, koji vjerujući da su potraživanja validna, ista otkupljuju i pokušavaju da naplate od nesolventnog lica.

Sve u svemu, moguće su dakle i šeme kriminalnih radnji i nakon samog formalnog otvaranja postupka stečaja. Iako stečajna zakonodavstva moderno uređenih zemalja predviđaju niz instrumenata zaštite stečajnih povjerilaca i stečajne mase, i dalje su prisutne brojne manipulacije koje se ovoga puta mogu izvršiti samostalno ili u sprezi od strane stečajnih upravnika odnosno stečajnih sudija. Bez obzira na odabrani model stečaja, odnosno da li je riječ o bankrotstvu ili postupku reorganizacije, postoje određene manipulativne tehnike koje gore navedeni učesnici u stečajnom postupku, a prije svega stečajni upravnici mogu sprovoditi sa namjerom nezakonitog otuđenja stečajne mase. Da bi se došlo do zaključka koje su to zajedničke karakteristike navedenih tehnika, potrebno je izvršiti analizu pojedinih slučajeva iz prakse i iskoristiti pojedine

naučno-istraživačke napore koji su u tom pravcu učinjeni a koji opisuju stečajnu zbilju našeg regiona.

4. Stečajne malverzacije – zakonodavni aspekt

Potpuno i istinito objelodanjivanje svih važnih informacija predstavlja ugaoni kamen svih zakona koji uređuju oblast stečaja i stečajnog postupka. Kada se ovo načelo naruši i kada na scenu stupe kriminalna ponašanja dužnika ili pojedinaca uključenih u stečajni postupak, tada bi na scenu trebao stupiti krivični zakonik kako bi takva ponašanja i kažnjavao. Međutim, stečajni zakoni i pojedini članovi krivičnih zakonika nerijetko se protiv malverzacija u stečaju bore različitim načinima koji na prvi pogled mogu izgledati sukobljeni. To se može primijetiti i u razlikama pravila stečajnih zakona o raspodjeli imovine dužnika i pravila o oduzimanju nezakonito stečene imovine kod krivičnih zakonika.

Stečajnim zakonima prikuplja se cjelokupna imovina dužnika da bi se podjednako raspodijelila svim povjeriocima ne praveći razliku između povjerilaca koji su u stvari pretrpeli štete usled kriminalne radnje i onih koji nisu bili direktne žrtve kriminalnih postupanja. Sa druge strane, krivičnim zakonicima se oduzima samo ona imovina koja je direktno povezana sa kriminalnom radnjom i vraća se samo strankama koje su neposredno oštećene kriminalnom radnjom. Međutim, iako se krivični zakoni i zakoni o stečaju protiv stečajnih malverzacija bore različitim oružjima, te shodno primjenjuju i različita pravila, oni ipak svojim odredbama teže zaštititi povjerilaca i kažnjavanju počinilaca stečajnih malverzacija. U tom smislu, potrebno je zarad djelotvornog sprječavanja i otkrivanja stečajnih malverzacija razmotriti alate koji su Zakonom o stečaju i Krivičnim Zakonikom u tom pravcu u Crnoj Gori i propisani.

4.1 Zakon o stečaju – instrumenti zaštite

Većina moderno uređenih zakonodavstava ima stečajno zakonodavstvo koje je osmišljeno da omogućiti pravnim i fizičkim licima u poslovnim transakcijama da restrukturiraju dugove kroz proces reorganizacije ili bankrotstva. Takva stečajna zakonodavstva istovremeno propisuju i određenu kontrolu kroz sudski ili upravni nadzor ukoliko se na odgovarajući način sprovede. Moderne i uređene tržišne privrede pravičnost i zakonitost stečajnog postupka štite prije svega samim stečajnim zakonima. U tom smislu i u Crnoj Gori, Zakonom o stečaju predviđeni su

brojni instrumenti zaštite povjericilaca, stečajne mase i samog instituta stečaja od kojih je potrebno navesti nekoliko najbitnijih:

- stečajni dužnik, njegovi zastupnici odnosno druga lica dužni su da stečajnom sudu, imenovanom vještaku i stečajnom upravniku, na njihov zahtev daju potpune i istinite informacije. Stečajni dužnik ili njegovi zastupnici su dužni i da doprinose obezbeđenju stečajne mase, kao i da se uzdržavaju od štetnih radnji
- ukoliko stečajni dužnik, njegovi zastupnici odnosno druga lica ne izvršavaju svoje obaveze ili vrše radnje oštećenja stečajne mase, stečajni sudija može tim licima po službenoj dužnosti ili na prijedlog privremenog ili stečajnog upravnika izreći novčanu kaznu u iznosu od 5000 EUR
- sud može po službenoj dužnosti ili na zahtjev predlagača da imenuje privremenog stečajnog upravnika prije donošenja rješenja o otvaranju stečajnog postupka ukoliko je neophodno da se imovina zaštiti od propadanja i neovlašćenog raspolaganja ili ako postoje druge okolnosti koje zahtijevaju hitno imenovanje.
- pravne poslove i druge pravne radnje zaključene, odnosno preduzete prije otvaranja stečajnog postupka kojim se narušava ravnomjerno namirenje stečajnih povjericilaca ili oštećuju povjerioci kao i pravne poslove i druge radnje kojima se pojedini povjerioci stavljaju u povoljniji položaj, mogu pobijati stečajni upravnik u ime stečajnog dužnika i povjerioci u skladu sa zakonom.
- pravni posao ili pravna radnja stečajnog dužnika kojim se povjerioci neposredno oštećuju može se pobijati ako je preduzet u poslednjih šest mjeseci prije podnošenja predloga za pokretanje stečajnog postupka, a u vrijeme zaključenja posla stečajni dužnik je bio nesposoban za plaćanje i ako je saugovarač stečajnog dužnika znao za njegovu nesposobnost plaćanja. Pobijano se može izvršiti i ako je posao zaključen posle podnošenja predloga za pokretanje stečajnog postupka a saugovarač je znao ili je morao znati da je stečajni dužnik nesposoban za plaćanje ili da je stavljen prijedlog za pokretanje stečajnog postupka
- stečajni sudija će po službenoj dužnosti ili na zahtjev podnosioca prijedloga za pokretanje stečajnog postupka, rješenjem o pokretanju prethodnog stečajnog postupka odrediti mjere obezbjeđenja radi sprječavanja promjene imovinskog položaja stečajnog dužnika, odnosno uništavanja poslovne dokumentacije, ako postoji opasnost da će stečajni dužnik otuđiti imovinu, odnosno uništiti dokumentaciju do otvaranja stečajnog postupka.
- U cilju sprečavanja ovih radnji, stečajni sudija može izreći jednu ili više mjera koje između ostalog mogu uključivati zabranu isplate sa računa stečajnog dužnika bez saglasnosti privremenog stečajnog upravnika, zatim zabranu raspolaganja imovinom stečajnog dužnika, sprovođenja izvršenja prema stečajnom dužniku itd.
- pravni posao, odnosno pravna radnja zaključeni, odnosno preduzeti u poslednjih pet godina prije podnošenja prijedloga za pokretanje stečajnog postupka sa

namjerom oštećenja jednog ili više povjerilaca mogu se pobijati ako je saugovarač stečajnog dužnika znao za namjeru stečajnog dužnika. Postojanje namjere se pretpostavlja ako je saugovarač stečajnog dužnika znao da stečajnom dužniku prijeti nesposobnost plaćanja i da se radnjom oštećuju povjerioci.

- stečajni upravnik je dužan da podnese prijedlog odgovarajućim organima uprave ili pravosudnim organima u inostranstvu kao ovlašćeni zastupnik stečajne mase stečajnog dužnika kojim se zahtijeva zaplena, oduzimanje, zaštita ili povraćaj imovine stečajnog dužnika koja se nalazi u inostranstvu.

4.2 Krivično pravni spektri

I pored ozbiljnih posledica koje stečajne malverzacije mogu ostaviti na privredu i društvo u cjelini, one se u većini dostupne literature još uvijek ne posmatraju kao jedan od mogućih uzroka stečaja. Ipak i pored toga, savremena zakonodavstva uređenih tržišnih privreda, nastoje da pojedinim odredbama krivičnih zakona zaštite interes povjerilaca i države od nezakonitog ponašanja koji se mogu pojaviti ili prije zvaničnog otpočinjanja predstečajnog i stečajnog postupka ili u toku samog postupka. U Crnoj Gori se ta zaštita sprovodi Krivičnim Zakonikom koji po tom pitanju posebno težište stavlja na sljedeća propisana krivična djela:

- prouzrokovanje stečaja
- prouzrokovanje lažnog stečaja
- oštećenje povjerilaca

4.3 Znaci upozorenja na stečajne malverzacije

Zbog izuzetne složenosti i prikrivenosti kriminalnih radnji u vezi stečaja, djelotvoran pristup otkrivanju ovih društveno - patoloških pojava neminovno zahtijeva prepoznavanje znakova stečajnih malverzacija. Shodno karakteristikama njihovih zakonodavnih ambijenata, prepoznaju karakteristične znake koji mogu ukazati na pojavu malverzacija u stečajima, bez obzira da li se kriminalne radnje vrše prije samog formalnog otvaranja stečajnog postupka, ili se one vrše tokom same procedure stečaja. Shodno tome, od interesa je navesti sledeće “crvene zastavice” koje mogu ukazati na postojanje navedenih kriminalnih radnji:

- okolnosti koje ukazuju na neobična umanjena imovine privrednog subjekta neposredno prije podnošenja zahteva za stečaj
- otpuštanje radne snage, napuštanje službenika, direktora ili osoblja privrednog subjekta neposredno pred otvaranje stečaja
- prikrivanje imovine
- propuštanje vođenja pojedinih poslovnih evidencija
- nedostajuća ili nepotpuna poslovna dokumentacija

- učestale dopune i ispravke u finansijskim izvještajima i izvještajima o poslovanju
- nemogućnost stupanja u kontakt sa vlasnicima i odgovornim licima blokiranih pravnih lica
- nemogućnost pronalaženja lokacije dužnika, odnosno blokiranog pravnog lica
- iznenadna povećanja plata, bonusa ili podizanje gotovine od strane službenika, direktora, akcionara ili drugih insajdera neposrednog pred blokade tekućih računa i formalnog otpočinjanja stečajnog postupka
- prenos imovine insajderima, akcionarima i srodnicima neposredno pred stečaj
- isplata ili povraćaj pozajmica službenicima, direktorima, akcionarima, srodnicima ili drugim insajderima neposredno pred stečaj
- transakcije sa povezanim pravnim licima poput predstavništava, podružnica, matičnim kompanijama ili povezanim korporacijama neposredno pred stečaj
- menadžment ima historiju prethodnih tužbenih zahtjeva ili parnica koje uključuju raskide ugovora, kriminalne radnje ili netačna objelodanjivanja
- nastanak krađa, gubitaka ili požara neposredno pred stečaj
- osnivanje novog privrednog društva u istoj privrednoj grani koje prethodi bankrotu kompanija je pred bankrot imala kratak životni vijek
- kompanija sa dobrim kreditnim rejtingom i koja ima dobar tržišni potencijal se preuzima od strane nove grupe menadžera i vlasnika koja pokušava da sakrije promjene u vlasničkoj strukturi
- krivotvorene ili "ušminkane" kreditne reference
- očigledna nesrazmjera između imovine i obaveza
- privredni subjekat zapošljava radnu snagu na određeno vrijeme
- privredni subjekt posjeduje i posluje sa iznajmljenom opremom

ZAKLJUČAK

Stečaj predstavlja zakonom utvrđen postupak koji se provodi nad imovinom stečajnog dužnika radi kolektivnog namirenja povjerilaca. Osim namirenja povjerilaca, stečajem se sprečava daljnje loše poslovanje preduzeća. Razlozi za pokretanje stečajnog postupka su nesolventnost i prijeteca nesolventnost. U organe stečajnog postupka spadaju: stečajni sud, stečajni upravnik, i odbor povjerilaca. Kreativno računovodstvo definiše se kao namjerno odstupanje od računovodstvenih standarda kako bi se eksternim korisnicima prezentovala željena, a ne stvarna prinosna i finansijska snaga preduzeća. Zloupotreba kreativnog računovodstva u praksi poprima različite

forme kao što su upravljanje zaradom, nasilno računovodstvo, izgrađivanje zarade i lažiranje finansijskih izvještaja.

Za otkrivanje i sprječavanje manipulativnog računovodstva veoma je važna edukacija na području forenzičnog računovodstva, tj. uloga forenzičnih revizora koji bi imali zadatak otkriti prevare i malverzacije koje se dešavaju kod preduzeća nad kojima je otvoren stečajni postupak. Iz svega navedenoga može se zaključiti da je potrebno utrošiti više vremena u ulaganje u forenzičnu profesiju kako bi se prevare i razni postupci koji se koriste kreativnim računovodstvom otkrili na vrijeme. To bi doprinijelo skraćanju vremena trajanja stečajnih postupaka kao i većem namirenju povjerilaca stečajne mase. U suprotnom, negativne posljedice koje nosi kreativno računovodstvo su neminovne.

Stečajne malverzacije predstavljaju ozbiljnu ekonomsku patologiju koja nanosi, ne samo štetu povjericima privrednih subjekata koja su doživjela bankrot, već narušavaju povjerenje tržišnih učesnika u stabilnost pravnog sistema. Društvena zajednica a prije svega represivni organi države imaju veoma izazovnu ulogu u otkrivanju navedenih društvenih anomalija, ali je navedeni zadatak skoro nemoguće obaviti ako ne postoje saznanja o modalitetima izvršenja kriminalnih radnji u ovoj oblasti. Ovaj rad ima je cilj da omogući pregled savremenih oblika, tehnika i načina izvršenja stečajnih malverzacija, i da pruži određeni doprinos u njihovom otkrivanju kroz prepoznavanje njihovih simptoma u poslovnom okruženju.

LITERATURA

- 1) Aleksandar Petković, Forenzička revizija, Proleter AD Bečej, 2014.
- 2) Avdo Kametović: “*Revizorske procedure predviđanja bankrota i stečajni postupak*”, <https://hrcak.srce.hr/file/76844>
Council Regulation(EC) No 1346/2000 of 29 May on insolvency proceedings, Official Journal L160,30/06/2000
- 3) Domagoj Sajter: „*Stečaj-okvir za malverzacije ili za namirenje vjerovnika i rehabilitaciju povjerenja*“, Ekonomski pregled, 65(4)294-317, 2014.
- 4) Doing business in 2004: Understanding Regulation, A Copublication of the World Bank, the International Finance Corporation, and Oxford University Press, World Bank, Washington, 2004
- 5) David Graham: *A Dark and Neglected Subject: Landmarks in the Reform of English insolvency Law*, International Insolvency Review, Vol 11, 2002.
- 6) Dr Novak Kondić, doc. dr Jelena Poljašević: *Revizorska predvidivost bankrota preduzeća* <https://www.researchgate.net/.../56fb9ba608aef6d10d911b54>
- 7) European Bank for Reconstruction and Development, Vrhovni Sud Crne Gore, IDLO: *Sudijska obuka o privrednom pravu-podrška Crnoj Gori*, Priručnik o stečajnim sporovima za sudije, 2014
- 8) Jozeph Stiglitz: *Basic Economic Principles Resolution of Financial Distress-an International Perspective on the Design of Bankruptcy Laws*, World Bank Institute, Washington, 2001
- 9) Olga Sukhorukova: Bleedout as a type of bankruptcy crime-comparison of Russian and US law, Central European University, Budapest, 2012
- 10) Steven Albrecht, Chad Albrecht: Fraud examination and prevention; Thompson-South Western, 2004, University of Pennsylvania-Law Review: *The Early History of English Bankruptcy*, Law Review, January 1919, volume 67
- 11) Uncitral-United Nations Commission on International Trade Law-Recognizing and Preventing Commercial Fraud-Indicators of Commercial Fraud prepared by the Uncitral Secretariat-United Nations, New York, 2013

- 12) William W. McBryde, Axel Flessner, S.C.J.J. Kortman: *Principles of European Insolvency Law*, Kluwer Law International, May 2005
- 13) Zakon o Stečajju: Službeni list Crne Gore br. 1/2011
- 14) Zakon o sudovima, Službeni list Crne Gore br. 39/2011

BANKRUPTCY FORENSICS

SUMMARY

Cyclical economic crises, which had a particularly strong impact in the late 20th and early 21st centuries, had an inevitable consequence of a large number of bankruptcies and bankruptcies. However, bankruptcy as an economic and legal category must not only be a consequence of market influences and circumstances, but may also have elements of criminal activity. In today's market economy and in times of financial instability, the use of creative accounting has led many businesses to bankruptcy.

Bankruptcy is most commonly defined as a procedure established by law that is conducted over the assets of a bankruptcy debtor for the collective settlement of all creditors. To open bankruptcy means to initiate bankruptcy proceedings, the ultimate outcome of which may be the closure of the company (liquidation of the bankruptcy debtor) or restructuring, i.e. the resumption of business after the bankruptcy. Although the laws governing bankruptcy and bankruptcy matters vary across the globe depending on each country's adopted bankruptcy policy, they still have two primary goals, namely to ensure, where possible, a new start and market life for the debtor, that is, the possibility of financial recovery through the process of reorganization or to ensure, through bankruptcy, an even distribution of all the debtor's assets to creditors.

The stated objectives are based on the assumption that the debtor will fully disclose all assets or liabilities, in order for the final distribution of assets to be made in a lawful and fair manner. However, such a sequence of events is not often present in practice, as contemporary bankruptcy fraud cases justify the existence of a wide range of criminal schemes.

Analysing the theoretical considerations of the aforementioned authors, the principles of European bankruptcy legislation, the views of the United Nations and, finally, the legislative environment in Montenegro, it can be concluded that, in a broad sense, all bankruptcy frauds can be divided into the following two basic forms:

- criminal acts that bring an entity into bankruptcy
- criminal acts during bankruptcy proceedings

Keywords: Bankruptcy, Forensics, Creative Accounting, Criminal Act, Prognostic Models